

РЕЦЕНЗІЇ

Діалогізм в історичних вимірах староукраїнського часу : W(т)пись Клирика Wстро(з)ского / Підгот. наукового дослідження, тексту, покажчиків О. І. Ніки. – К. : Освіта України, 2016. – 238 с.

За рекомендацією Вченої ради Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка вийшло друком видання, що заслуговує на пильну увагу істориків української мови, літературознавців, істориків, фахівців, які вивчають культурну спадщину України XVI–XVIII ст. Ідеться про український стародрук 1598 р. – “Отпис” Клірика Острозького, публікацію якого підготувала доктор філологічних наук Ніка Оксана Іванівна.

Структурно видання складається з “Передмови” (с. IV–V), розгорнутого вступного аналізу (с. VI–XLIV), тексту опублікованої пам’ятки (л. 1–63, тобто 126 с.) і покажчиків (66 с.).

Видання важливе тим, що його метою є підготовка текстової бази Історичного корпусу української мови та розбудова історичної дискурсології, як про це заявлено в “Передмові” (с. IV). Отже, можна сподіватися на публікацію зі згаданою метою й інших пам’яток, що можна тільки вітати.

Вступний аналіз утворюють шість окремих частин, у яких висвітлено дискурсивні принципи й діалогізм пам’ятки, соціокогнітивні параметри та мовний узус її автора, схарактеризовано примірники “Отпису”, правила роботи з текстом, подано список умовних скорочень.

Так, на с. VI–XI простежено “Дискурсивні принципи полемічного тексту і діалогізм “Отпису” Клірика Острозького”. Авторка слушно зазначає, що з кінця XVI ст. зберігся ряд полемічних текстів, зокрема з острозького кола книжників, які надають можливість висвітлити тогочасний дискурс. Детально простежено історію створення в 1598–1599 рр. двох “Отписів” Клірика Ост-

розького відповідно на два листи Іпатія Потія до князя Костянтина Острозького з приводу церковної унії. Основну увагу звернуто на діалогічні відношення, що виявляються в різних структурних частинах полемічного листа, наприклад на текстотвірні функції питання-відповіді та ін.

На с. XI–XX детально висвітлено “Соціокультурні параметри автора “Отпису”. Слушно зазначено, що ці параметри визначала залежність Клірика від Острозького культурно-освітнього центру, підкреслено його освіченість. Відповідаючи на питання про те, хто ж був Кліриком Острозьким, авторка використовує праці К. Харламповича, М. С. Грушевського, В. Копітара, К. Студинського, ряду сучасних дослідників і приєднується до припущення, висловленого К. Студинським, пізніше М. Соловієм, що ним міг бути Мелетій Смотрицький.

Найбільшим за обсягом у вступній частині є нарис “Мовний узус полемічного тексту” (с. XX–XXVIII), де ґрунтовно проаналізовано фонетичні, граматичні і лексичні ознаки пам’ятки, а також особливості стилю, засоби художньої образності.

Так, фонетичні ознаки простежено на матеріалі ряду таких характерних рис, як заміна *l* – *ε*, *▲* – *ε*, асиміляція *j* у фіналах іменників, взаємозаміна *ь* та *ъ*, асиміляція *c* – *з*, *m* – *д* у прийменниках і префіксах, явища ствердіння шиплячих та *p*, втрата початкового ненаголошеного *i* тощо. Важливо підкреслити, що аналіз виконано у плані зіставлення, по-перше, мови пам’ятки зі староукраїнською “простою мовою” XVI – першої половини XVII ст., по-друге, мови “Отпису” за стародруком 1598 р. і за рукописною Кормчою XVII ст. Так, стародрук послідовніше відбиває книжні риси “простої мови”, тоді як у Кормчій XVII ст. відображено і живомовні особливості, зрідка навіть південного походження.

Специфіка “простої мови” того часу відображена і в морфології та синтаксисі опублікованих текстів.

Так, для словозміни іменників II відміни у давальному відмінку однини характерними є закінчення *-ови*, *-єви*, у родовому – паралельні закінчення *-а*, *-у*, у давальному і місцевому відмінках

– явища другої перехідної палаталізації задньоязикових приголосних та ін. Флексія **-ой** відбита у формах родового однини прикметників, займенників і порядкових числівників жіночого роду. Показовою є флексія **-мо** у формах 1-ої особи множини дієслів теперішнього і майбутнього простого часу. У дієсловах послідовно використано також суфікс **-ова-** на місці більш пізнього **-ува-** тощо.

У синтаксисі привертають увагу живомовні за походженням конструкції з прийменником **до**, наявність конструкцій з дієслівними формами на **-но**, **-то** та ін. Відбито використання латинопольських за походженням конструкцій з переміщенням дієслова в кінець речення.

У галузі лексики характерна наявність глос, кількість яких значно більша, ніж навіть в інших полемічних текстах. Авторка цілком слушно пояснює зазначену особливість тим, що глоси використано не стільки для розкриття значень малозрозумілих слів, скільки для посилення аргументів у полеміці. Відзначено і ряд таких лексичних особливостей публікованих текстів, зокрема паралельне функціонування церковнослов'янizmів і полонізмів, використання значного шару запозичень з інших мов та ін.

О. І. Ніка звертає увагу на використання в пам'ятці ряду стилістичних явищ, висвітлює використання таких засобів художньої образності, як метафори, антитези, тавтологічні сполуки, анафоричні конструкції тощо, і приходить до важливого висновку про те, що Клірик Острозький, продовжуючи традиції острозьких друків, водночас помітно відрізняється від них, оскільки в нього “особа автора, жанр твору, особливості тогочасного полемічного дискурсу зумовлювали підхід до “творення” тексту, а не його “відтворення”. Часто за цими ознаками Клірика визнають “новою” людиною в літературному колі цього часу, як і відзначають особливості авторського письма” (с. XXXVIII).

Далі під заголовком “Примірники “Отпису” (с. XXXVIII–XLI) подано стислу характеристику двох примірників “Отпису”, що зберігаються у Відділі стародруків і рідкісних видань Інституту книгознавства НБУВ. Зіставляючи ці примірники за їх археогра-

фічними та іншими особливостями і використавши багату літературу, авторка взяла за основу наукового опрацювання “Отпису” Клірика Острозького стародрук під шифром Кир. 824, що є повним виданням полемічного книжкового комплексу 1598 р.

На с. XLI і XLII подано “Правила роботи з текстом”, що є власне правилами відтворення в друкованому варіанті текстів із фотокопій пам’ятки. Вони забезпечують точне відтворення оригіналу і заперечень не викликають.

Завершують вступний аналіз “Скорочені позначення назв писемних пам’яток і словників” (с. XLIII–XLIV).

Далі подано 63 с. фотокопій оригінального тексту пам’ятки і відповідно 63 с. тексту, надрукованого відповідно до згаданих вище “Правил роботи з текстом”. Фотокопії уміщено з лівого боку розгорнутої книги, друкований текст – із правого, що є зручним у процесі роботи з текстами. Фотокопії виконані якісно, забезпечують адекватне відтворення оригіналу пам’ятки.

Зіставлення друкованого тексту з оригіналами переконує, що ці оригінали відтворені точно, якихось заперечень із цього приводу не виникає. Мають місце лише ті відступи від оригіналу, наявність яких застережена у “Правилах роботи з текстом”.

Далі подано повний “Показчик слів і словоформ” (с. 1–59), цінний тим, що його наявність забезпечує можливість адекватно опрацювати текст пам’ятки, зокрема в мовознавчому плані, а також “Іменний і географічний показники” (с. 60–62), де відбито імена і географічні назви та їх словоформи. Завершують видання “Слова з титлами” (с. 63–66) – список слів із титлами, розкритими у їх повних відповідниках.

У підсумку констатуємо, що рецензоване видання цінне насамперед для дослідників історії української мови, оскільки пропонує для лінгвістичного аналізу точно відтворений текст кінця XVI ст. Воно стане у пригоді також літературознавцям, історикам та фахівцям, яких цікавить епоха XVI–XVIII ст. Важливою новациєю треба вважати висвітлення дискурсивних принципів і діалогізму пам’ятки, соціокогнітивних параметрів і мовного узусу її автора, інакше кажучи, розбудову історичної дискурсології.

До того ж, видання власне започатковує підготовку текстової бази Історичного корпусу української мови і стане у пригоді у процесі опрацювання та публікації наступних аналогічних видань. До сказаного додамо, що в особі О. І. Ніки маємо фахівця, добре підготовленого для цієї роботи.

Віталій Передрієнко, канд. філол. наук, доц.
Національний університет “Києво-Могилянська академія”, Київ

Стаття надійшла до редколегії 15.09.16